

Ryszard Kata

Rola instytucji finansowych we wsparciu przekształceń rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw

The role of financial institutions in support of transformation of agriculture with a dispersed structure of agricultural farms

Współcześnie, konkurencyjne i nowoczesne rolnictwo cechują coraz silniejsze powiązania z otoczeniem instytucjonalnym, w których znaczące miejsce zajmują instytucje finansowe, a zwłaszcza banki. Dostęp do kapitału zewnętrznego jest warunkiem podniesienia konkurencyjności i siły ekonomicznej gospodarstw rolnych. Dotyczy to w szczególności rolnictwa rozdrobnionego, które nie jest w stanie samo finansować swoich przekształceń. W tym kontekście, w oparciu o badania ankietowe gospodarstw rolnych, przeprowadzone w regionie Polski południowo-wschodniej, dokonano analizy znaczenia instytucji finansowych we wsparciu przekształceń gospodarstw rolnych. Rola instytucji finansowych jest rozpatrywana przez pryzmat ułatwiania rolnikom dostępu do kredytów bankowych, a przez to także funduszy unijnych przeznaczonych na finansowanie modernizacji gospodarstw rolnych.

Wstęp

Przez przekształcenia rolnictwa należy rozumieć takie zmiany w poziomie strukturze i wykorzystaniu zasobów gospodarstw rolnych, które prowadzą do:

- trwałego wzrostu skali produkcji i możliwości produkcyjnych gospodarstw, poprzez specjalizację, modernizację (wprowadzanie postępu technicznego, nowych technologii, poprawę jakości produktów, wzrost wydajności pracy), co prowadzi do poprawy pozycji konkurencyjnej gospodarstw na rynku,
- podejmowania przez rolników alternatywnych kierunków działalności w gospodarstwach rolnych, umożliwiających zwiększenie dochodów, a polegających na reorganizowaniu gospodarstw w taki sposób, aby rolnictwo mogło dostarczać dóbr publicznych (walory krajobrazowe, bioróżnorodność, niezdegradowane środowisko przyrodnicze) i wypełniać inne funkcje niż wytwarzanie surowców i produktów rolniczych,
- uruchamianie i rozwój działalności pozarolniczej w tej grupie gospodarstw, gdzie działalność rolnicza będzie marginalizowana na rzecz działań pozarolniczych¹.

Przemiany strukturalne rolnictwa niosą za sobą nie tylko wzrost technicznego wyposażenia, specjalizacji produkcji, zmiany organizacyjne, ale powodują także wzrost uzależnienia rolników od instytucji finansowej obsługi rolnictwa. Szczególną rolę w procesach przekształceń i modernizacji rolnictwa odgrywają instytucje kredytujące ten

¹ Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D., Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 11.

sektor. Wobec niskich możliwości akumulacji kapitału własnego, kwestia dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania jest jednym z kluczowych uwarunkowań przekształceń gospodarstw rolnych. Wiele z tych procesów wymaga bowiem realizacji inwestycji lub innych przedsięwzięć związanych z dużymi – jak na możliwości gospodarstw rolnych - nakładami finansowymi.

Należy oczekiwać, że w rolnictwie polskim będzie kontynuowany, wolno jak na razie przebiegający, proces zmian strukturalnych, w szczególności wzrośnie liczba gospodarstw większych obszarowo, zaś mniejsi producenci będą uzyskiwać coraz więcej dochodów z poza rolnictwa, stopniowo marginalizując działalność rolniczą i uwalniając z niej zasoby czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału). Procesom tym towarzyszyć muszą powiązania gospodarstw z instytucjami finansowymi, w aspekcie kredytowania tych procesów, ich obsługi finansowej, akumulacji i alokacji oszczędności.

A. Woś uważa, że aby wywołać pożądaną zmianę kierunku zmian w strukturze rolnictwa, konieczne jest stworzenie nowego lub modernizacja istniejącego potencjału w rolnictwie, co można osiągnąć poprzez realizację inwestycji. W tym aspekcie zasadniczym uwarunkowaniem przekształceń i rozwoju rolnictwa są źródła jego finansowania². Do realizacji inwestycji potrzebny jest kapitał. Wobec niskich możliwości akumulacji kapitału własnego w gospodarstwach rolnych w Polsce za najważniejsze źródło finansowania procesów przekształceń i rozwoju rolnictwa należy uznać kapitał obcy. W obecnej sytuacji, tj. w warunkach funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej, kluczowe znaczenie mają w tym względzie fundusze unijne. Jednakże najbardziej elastycznym i w wielu przypadkach nieodzownym instrumentem pozostaje wciąż kredyt bankowy. Jego znaczenie wynika również z tego, że możliwości wykorzystania przez rolników funduszy unijnych przeznaczonych na inwestycje, powiązane są z dostępem do kredytów bankowych lub innych źródeł zwrotnego finansowania gospodarstw. Wynika to ze specyfiki unijnej pomocy finansowej na tego typu cele, która wprowadza zasadę refundacji kosztów poniesionych na realizację inwestycji. Zatem przedsięwzięcie inwestycyjne trzeba najpierw w całości lub w znacznej części sfinansować z własnych środków, co wobec ich niedostatku, zmusza potencjalnego beneficjenta do sięgania po kredyt bankowy.

Wzrost udziału kredytów w finansowaniu produkcji rolniczej oraz szerzej w rozwoju rolnictwa jest zjawiskiem normalnym i występuje w rolnictwie każdego kraju³. W aspekcie przekształceń i rozwoju rolnictwa szczególne znaczenie należy przypisać zatem powiązaniom gospodarstw rolnych z bankami. Przy czym ważne w tym względzie są nie tylko relacje kredytowe, ale także relacje budowane na bazie innych usług bankowych (np. depozytowych, pośredniczących, informacyjno-konsultingowych). Relacje te z jednej strony wzbogacają doświadczenie i wiedzę rolników w zakresie korzystania z instrumentów finansowania zewnętrznego, obsługi zobowiązań, kalkulacji kosztów finansowych itd., z drugiej zaś pozwalają bankom oprzeć relacje kredytowe na przesłankach charakterystycznych dla bankowości relacyjnej⁴.

² Woś A., Instrumenty restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych, IERiGŻ, Warszawa 1999, s. 6.

³ Tomczak F., Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolno-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, SGH, Warszawa 2004.

⁴ Kata R., Koncepcja relationship banking w działaniu banków spółdzielczych na rynku finansowym, OPTIMUM - Studia Ekonomiczne, nr 2 (38)/2008, s. 113-124.

Dla procesów przekształceń gospodarstw rolnych istotne znaczenie ma jakość systemu ekonomicznego rolnictwa. Ważnym elementem tego systemu są instytucje finansowe, do których, poza bankami, należy zaliczyć: towarzystwa ubezpieczeniowe, firmy leasingowe, fundusze poręczeń kredytowych i inne niebankowe instytucje pośrednictwa finansowego. Ich rola polega m. in. na przejęciu części ryzyka przedsięwzięć inwestycyjnych oraz świadczeniu usług finansowych komplementarnych w stosunku do kredytów bankowych, a także usług sprzyjających absorpcji przez rolników funduszy unijnych o charakterze prorozwojowym.

Cel i metodyka badań

Celem opracowania jest określenie znaczenia instytucji finansowych we wsparciu przekształceń gospodarstw rolnych. Rola instytucji finansowych jest rozpatrywana przede wszystkim przez pryzmat ułatwiania rolnikom dostępu do kredytów bankowych, a przez to także funduszy unijnych przeznaczonych na finansowanie modernizacji gospodarstw rolnych.

Źródłem danych empirycznych były badania ankietowe, w formie wywiadu kwestionariuszowego przeprowadzonego z rolnikami z regionu Polski południowo-wschodniej (tj. województwa świętokrzyskiego, podkarpackiego i małopolskiego). Sondaż przeprowadzono w pierwszej połowie 2007 r. na losowo wybranej próbie 856 rolników - właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych⁵.

Przy doborze jednostek zastosowano metodę losowania kwotowego, tak aby próba badawcza odzwierciedlała strukturę całej zbiorowości gospodarstw rolnych w makroregionie rolnictwa rozdrobnionego. Za podstawę doboru przyjęto obszar użytków rolnych, dzieląc w ten sposób próbę na trzy grupy, tj. gospodarstwa o powierzchni do 5 ha UR, od 5 do 10 ha oraz powyżej 10 ha UR. Dodatkowo na etapie doboru jednostek do próby wyodrębniono także grupę gospodarstw nie korzystających z dopłat bezpośrednich UE. Są to jednostki, które „statystycznie” zaliczane są do gospodarstw rolnych, ale w istocie są „nieżywotne” w aspekcie prowadzenia produkcji rolnej na potrzeby rynku. Spośród badanej zbiorowości gospodarstw, wykazują one najniższą siłę ekonomiczną i przeciętnie najmniejszy obszar UR (tab. 1).

TABELA 1. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH GOSPODARSTW ROLNYCH

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne (stan na koniec 2006 r.)				
	ogółem	nie korzystające z dopłat bezpośrednich	korzystające z dopłat bezpośrednich wg grup obszarowych (w ha UR)		
			od 1 do 4,99 ha	od 5 do 9,99 ha	10 ha i więcej
Liczba gospodarstw	856	136	329	248	143
Przeciętna wielkość (siła) ekonomiczna gospodarstwa w ESU*	8,0	0,8	4,4	9,4	20,8
Przeciętna powierzchnia UR w gospodarstwie w ha	7,9	2,0	3,7	7,7	23,6

Źródło: badania ankietowe.

⁵ Badania były realizowane w ramach projektu badawczego N114 009 31/2320, pt. „Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw (po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej)”, finansowanego przez MNiSzW ze środków na naukę.

Zakres przestrzenny badań wynikał z potrzeby ujęcia analizowanej problematyki w obszarze rolnictwa rozdrobnionego, które z uwagi na swoje problemy strukturalne wymaga wsparcia przekształceń i rozwoju gospodarstw rolnych. Kluczową rolę w tych procesach, ze względu na ograniczone możliwości ich samofinansowania przez gospodarstwa rolne, winny odegrać instytucje rynku finansowego.

Znaczenie systemu finansowego jako źródła funduszy dla rolnictwa

Traktując rolniczą produkcję towarową jako operacyjne źródło dopływu funduszy, dotacje dla rolnictwa, interwencji rynkowych i rozwoju wsi jako źródło publiczne oraz odszkodowania od ubezpieczycieli majątkowych, przyrost kredytów i otrzymane odsetki jako źródło pochodzące z rynkowego systemu finansowego, uzyskujemy generalny wniosek, iż zasoby źródeł finansowania określane są w pierwszym rzędzie przez kształtowanie się wolumenu produkcji rolniczej, osiągnięte ceny zbytu oraz wielkości otrzymanej pomocy budżetowej. W takim ujęciu rynkowy sektor finansowy postrzegany może być jako marginalny. Wniosek ten musi być jednak formułowany bardzo ostrożnie, gdy uwzględnimy chociażby szybko rosnące w ostatnim okresie zadłużenie rolnictwa⁶.

Ponadto, znaczenie tego sektora wynika nie tylko z jego roli w utrzymaniu bieżącej płynności gospodarstw oraz ubezpieczaniu ich majątku, ale także tworzeniu możliwości akumulacji środków finansowych oraz co bardzo istotne jego wkładu w finansowaniu inwestycji w rolnictwie. Ten ostatni aspekt jest szczególnie istotny w kontekście restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych.

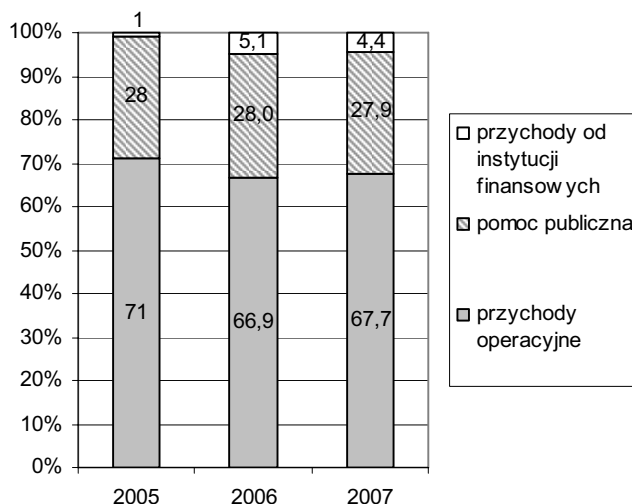
TABELA 2. PRZYCHODY ŚRODKÓW FINANSOWYCH W ROLNICTWIE, W TYM W SFERZE INTERWENCJI RYNKOWEJ ORAZ ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH (BEZ UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH I ZDROWOTNYCH ORAZ POMOCY SPOŁECZNEJ)

Wyszczególnienie	Lata					
	Kwota (w mln zł)			Struktura (w%)		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
PRZYCHODY						
1. Sprzedaż produktów i usług	42907	45897	52593	71,0	66,9	67,7
2. Pomoc publiczna (unijna i krajowa)	16937	19244	21698	28,0	28,0	27,9
3. Odszkodowania z tyt. ubezpieczeń majątkowych	141	153	319	0,2	0,2	0,4
4. Dodatnie saldo kredytów i pożyczek	310	3184	2883	0,5	4,6	3,7
5. Odsetki bankowe otrzymane	159	154	177	0,3	0,2	0,2
Suma	60454	68632	77670	100,0	100,0	100,0

Źródło: Kulawik J., Finanse i kredytowanie rolnictwa w 2007 r., Bank i Rolnictwo, nr 5/2008, s. 6-9.

⁶ Kulawik J., Finanse i kredytowanie rolnictwa w 2007 r., Bank i Rolnictwo, nr 5/2008, s. 6.

WYKRES 1. STRUKTURA ŹRÓDEŁ FUNDUSZY W ROLNICTWIE W LATACH 2005-2007 (BEZ UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH, ZDROWOTNYCH I POMOCY SPOŁECZNEJ)

Źródło: jak tabela 2.

Udział instytucji finansowych w dostarczeniu funduszy do rolnictwa w latach 2005-2007 mieścił się w granicach od 1 do 5,1% (wykres 1), natomiast udział sektora finansowego w wydatkach rolnictwa wahał się w tym okresie od 4,2 do 10,9%. Różnica pomiędzy funduszami napływającymi z danej sfery a ich wykorzystaniem na rzecz tej sfery jest ich saldem netto. W przypadku sfery finansowej w latach 2005-2006 saldo netto rolnictwa było ujemne, tj. więcej środków płynęło z rolnictwa do sfery finansowej niż odwrotnie (głównie za sprawą rosnących depozytów rolników w bankach oraz wzrostu odsetek płaconych od kredytów i pożyczek). Natomiast w roku 2007 saldo netto było dodatnie, głównie za sprawą dosyć głębokiego spadku depozytów rolników.

TABELA 3. ZADŁUŻENIE INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH Z TYTUŁU KREDYTÓW BANKOWYCH W LATACH 2005-2007

Wyszczególnienie	2005	2006	2007
1. Zadłużenie gospodarstw (w mln zł)	11 965,7	14 785,3	17 375,7
2. Kredyty ogółem/produkcja końcowa (w %)	26,3	32,4	32,2
3. Kredyty ogółem/produkcja towarowa (w %)	31,0	37,1	38,4
4. Stan kredytów/saldo netto funduszy	57,1	60,3	55,2

Źródło: jak tabela 2.

W latach 2005-2007 zadłużenie rolnictwa rosło zarówno nominalnie jak i względnie w relacji do podstawowych parametrów określających wielkość produkcji końcowej i towarowej gospodarstw (tabela 3). W ujęciu agregatowym nie wskazuje ono

na występowanie zagrożeń finansowych. Jest też nadal wyraźnie niższe od występującego w krajach rozwiniętych⁷.

W przypadku objętych badaniem gospodarstw rolnych z regionu Polski południowo-wschodniej struktura źródeł finansowania jest podobna jak w przypadku innych gospodarstw rolnych w kraju (tab. 4). Struktura obliczona dla roku 2006 wykazuje jednak na nieco większy udział kredytów bankowych w stosunku do przeciętnego udziału kredytów w strukturze przychodów gospodarstw rolnych w kraju. Zmienność tego parametru jest jednak bardzo wysoka. Wyniki badań wskazują, że jest grupa gospodarstw, dla których kredyty stanowiły istotne źródło dochodów (zwłaszcza wobec relatywnie niewielkich przychodów ze sprzedaży oraz pomocy publicznej, wynikających z przeciętnie małego obszaru UR gospodarstw). Z drugiej strony bardzo dużo gospodarstw w ogóle nie korzysta z kredytów. Generalnie w roku 2006 po kredyty sięgnęło 118 rolników, tj. 13,8% ogółu badanych. Poziom zadłużenia gospodarstw (liczony dla całej zbiorowości) w relacji do produkcji towarowej wynosił 21,4%.

TABELA 4. UDZIAŁ KREDYTÓW BANKOWYCH W STRUKTURZE FINANSOWANIA GOSPODARSTW ORAZ ODSETEK ROLNIKÓW KORZYSTAJĄCYCH Z KREDYTÓW ROLNYCH

Wyszczególnienie	Odsetek (w %)
1. Struktura źródeł finansowania gospodarstw (dane na koniec 2006 r.)	
Przychody ze sprzedaży produktów i usług	69,7
Pomoc publiczna (krajowa i UE)	24,2
Dodatnie saldo kredytów bankowych i pożyczki	6,0
Razem	100,0
2. Kredyty ogółem/produkcja towarowa (2006 r.)	21,4
3. Rolnicy, którzy pobierali kredyty rolne w latach 2002-2006	28,5
a) w tym :	
1 kredyt	16,7
2	6,8
3	3,5
4 i więcej	1,5
b) w tym:	
- kredyty inwestycyjne i obrotowe	5,6
- tylko inwestycyjne	11,7
- tylko obrotowe	11,2

Źródło: badania ankietowe.

W całym badanym okresie, tj. w latach 2002–2006 z kredytów bankowych oraz pożyczek w finansowaniu gospodarstwa korzystał co trzeci ankietowany rolnik. Ogółem kredyty inwestycyjne⁸ w latach 2002-2006 pobrało 15,3% rolników (tab. 4), przy czym 12,6% pobrało w tym okresie jeden kredyt inwestycyjny, 3,5% dwa, a 1,2% trzy kredyty. Średnia kwota kredytu wynosiła 53,4 tys. zł. Najwięcej, bo 70,1% rolników pobrało kredyty w banku spółdzielczym, 8,6% w BGŻ, zaś pozostali w innych bankach komercyjnych. W zakresie celu kredytowania, ponad 1/3 kredytów (38%) przeznaczonych było na zakup maszyn, 15% na zakup ziemi, 14,4% na budowę budynków inwentarskich, zaś 15,5% na adaptację, remonty, modernizację budynków, w tym także ich dostosowanie do wymogów UE. Ponadto 8% kredytów przeznaczonych

⁷ Kulawik J., *Finanse i kredytowanie ...*, s. 9.

⁸ W grupie kredytów inwestycyjnych klasyfikowane były także kredyty pomostowe, czyli służące do finansowania przedsięwzięć inwestycyjnych realizowanych w ramach programów unijnych.

było na finansowanie przedsięwzięć związanych z pozarolniczą działalnością gospodarczą (w tym 2,1% z agroturystyką), zaś pozostałe 9,1% na inne cele (zakup stada podstawowego i trwałych nasadzeń oraz inwestycje w obiekty infrastruktury wewnętrznej gospodarstwa).

Z kolei kredyty obrotowe pobrało w badanym okresie 16,8% rolników, w tym 8,1% jeden kredyt, dwa 5,8%, zaś trzy i więcej 2,9%. Średnia kwota kredytu wynosiła 10,1 tys. zł. Prawie 85% rolników (84,8%) pobrało kredyty obrotowe w bankach spółdzielczych, 2,8% w BGŻ, zaś pozostali w innych bankach komercyjnych. W zakresie celu kredytowania dominowały zakupy środków obrotowych do produkcji rolnej (75,1% kredytów), 5,5% kredytów służyło usuwaniu (łagodzeniu) skutków klęsk żywiołowych, 4,6% dotyczyło finansowania bieżących potrzeb związanych z prowadzeniem pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników, zaś 3,7% na bieżące naprawy i remonty. Trzeba jednak podkreślić, że 5,6% rolników deklarowało, finansowanie z kredytów obrotowych, zakup stada podstawowego, maszyn oraz inne wydatki o charakterze inwestycyjnym. Może to wskazywać, że rolnicy wobec braku, lub utrudnionego dostępu do kredytów inwestycyjnych, finansowali tego typu przedsięwzięcia łatwiej dostępnymi kredytami obrotowymi.

Relacje rolników z instytucjami finansowymi w powiązaniu z przekształceniami gospodarstw

Znaczenie instytucji finansowych (w tym przypadku głównie banków) wynika nie tylko z udostępnienia rolnikom kredytów, (część rolników, korzystała z pożyczek ze strony zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego, głównie na dostosowanie produkcji do standardów unijnych). Wyraża się ono także w pomocy rolnikom w zakresie informacji, doradztwa inwestycyjnego, pomocy w wypełnianiu dokumentacji związanej z pozyskaniem kredytu oraz uzyskaniem ewentualnych gwarancji kredytowych (tab. 5).

TABELA 5. ODSETEK ROLNIKÓW KORZYSTAJĄCYCH Z RÓŻNYCH FORM POMOCY OTOCZENIA INSTYTUCJONALNEGO W POZYSKANIU KREDYTÓW

Forma pomocy	Odsetek rolników ogółem	Instytucje świadczące dany rodzaj pomocy	
		wyszczególnienie	% rolników
1. Udzielenie kredytu, pożyczki	34,2	<ul style="list-style-type: none"> • banki • org. branżowe, przetwórstwo 	<ul style="list-style-type: none"> 93,7 9,3
2. Pomoc w sporządzeniu wniosku kredytowego	16,8	<ul style="list-style-type: none"> • ODR • banki • inne 	<ul style="list-style-type: none"> 67,1 37,1 2,2
3. Poręczenia, gwarancje kredytowe	1,6	<ul style="list-style-type: none"> • banki • Fundusz Poręczeń Kredytowych • inne (np. organizacje branżowe) 	<ul style="list-style-type: none"> 57,7 15,4 26,9

Źródło: badania ankietowe.

Z pomocy banku w sporządzeniu wniosku o kredyty inwestycyjne skorzystał co trzeci rolnik, który sięgał po tego typu instrument finansowania gospodarstwa. Natomiast pomoc instytucji w formie poręczeń i gwarancji kredytowych, służąca łagodzeniu ograniczeń w dostępie rolników do kredytów, wynikających z braku dobrych zabezpieczeń kredytów w rolnictwie, była bardzo znikoma. Może to świadczyć

o niedorozwoju rynku finansowego w tym zakresie (brak takiej oferty pomocy rolnikom), ale także z nieumiejętności lub niechęci rolników do sięgania po tego typu narzędzia. Oczywiście istotne znacznie może mieć także fakt, że świadczenia takie podnoszą koszt kredytu.

Generalnie należy jednak podkreślić, że rolnicy, którzy korzystali z kredytów bankowych i tym samym utrzymywali relacje z instytucjami finansowymi w tym aspekcie, znacznie pozytywniej oceniali dostępność kredytów dla gospodarstw rolnych. Z pośród tej grupy respondentów 77,2% wskazywało, że kredyty są dostępne dla rolników (odpowiedzi: tak i raczej tak). Natomiast w grupie rolników, którzy w badanym okresie 2002-2006 nie korzystali z kredytów odsetek ten wynosił 43% (tab. 6).

TABELA 6. DOSTĘPNOŚĆ KREDYTU ROLNEGO W OPINII ROLNIKÓW

Czy kredyt jest łatwo dostępny dla rolników?	Odsetek odpowiedzi rolników		
	ogółem	korzystających z kredytów bankowych	nie korzystających z kredytów bankowych
• tak	10,4	16,5	9,8
• raczej tak	41,8	60,7	33,2
• raczej nie	19,3	11,2	22,3
• zdecydowanie nie	5,3	3,3	6,1
• trudno powiedzieć	23,1	8,3	28,7
razem	100,0	100,0	100

Źródło: badania ankietowe.

Znaczenie instytucji finansowych w przekształceniach gospodarstw wyraża się w ich udziale (poprzez kredyty lub inne usługi finansowe) w realizacji inwestycji, zmianach zasobów gospodarstw, czy też wreszcie w pozyskaniu funduszy unijnych na finansowanie tego typu przedsięwzięć. W badanym okresie przedsięwzięcia inwestycyjne o różnym charakterze (w tym także odtworzeniowym i remontowym) realizowało 47,9% gospodarstw (tab. 7). Z pośród tej grupy 36,1% rolników korzystało w tym zakresie z kredytów inwestycyjnych (w niektórych przypadkach – jak już wspomniano - rolnicy wspierali się także kredytami obrotowymi). Z kolei środki unijne na inwestycje w gospodarstwach rolnych (w ramach programu SAPARD oraz działania 1.1 realizowanego w ramach SPO-Rolny 2004-2006) realizowało 11,3% gospodarstw. Z pośród nich 60,8% sięgnęło po kredyty, które poprzez uzupełnienie wkładu własnego umożliwiały realizację finansowanych przedsięwzięć inwestycyjnych.

Zmiany w zasobach produkcyjnych gospodarstwa (pracy, ziemi oraz kapitału rzeczowego) w kierunku zwiększenia potencjału produkcyjnego gospodarstwa realizowało 49,5% rolników. W przypadku około 55% gospodarstw z tej grupy, były to drobne zmiany, w zakresie jednego czynnika (typu zakup maszyn rolniczych lub zwiększenie stada podstawowego). W przypadku pozostałych zmiany dotyczyły co najmniej dwóch zasobów czynników produkcji. Z pośród rolników, którzy realizowali zamiany w zasobach gospodarstwa, 44,3% korzystało w badanym okresie z kredytów bankowych, które w dużej części miały ścisły związek z realizowanymi przedsięwzięciami. Większość zamian łączących się z nabyciem ziemi, inwestycjami w budynki inwentarskie lub znaczącym powiększeniem parku maszynowego było finansowanych (współfinansowanych) z kredytów bankowych.

TABELA 7. POWIĄZANIE KREDYTOWANIA GOSPODARSTW Z REALIZACJĄ PRZEDSIĘWZIĘĆ INWESTYCYJNYCH, PRZEKSZTAŁCEŃ W ZASOBACH GOSPODARSTWA ORAZ POZYSKANIEM FUNDUSZY UNIJNYCH NA MODERNIZACJĘ GOSPODARSTW ROLNYCH W LATACH 2002-2006

Wyszczególnienie	Gospodarstwa	
	liczba	odsetek (w %)
1. Realizacja przedsięwzięć inwestycyjnych		
ogółem	410	47,9
w tym: finansowanych kredytami bankowymi	148	17,3
finansowanych ze środków własnych	295	34,5
2. Powiązanie funduszy UE na inwestycje w gospodarstwach z kredytami inwestycyjnymi (pomostowymi)		
a) gospodarstwa korzystające z funduszy UE na inwestycje	97	11,3
b) rolnicy pobierający kredyty w związku z absorpcją funduszy UE na inwestycje	59	6,9
c) b/a	-	60,8
3. Zmiany w zasobach produkcyjnych (zwiększenie zasobów)		
a) Gospodarstwa, które realizowały zmiany w zasobach produkcyjnych w kierunku zwiększenia potencjału ekonomicznego	424	49,5
- w tym gospodarstwa, które korzystały w badanym okresie z kredytów bankowych	188	44,3

Źródło: badania ankietowe.

Na całokształt powiązań gospodarstw rolnych z instytucjami finansowymi składają się także relacje wynikające z korzystania przez rolników z innych – poza kredytami rolnymi – usług finansowych. Wiele z nich ma znaczenie dla finansowania przedsięwzięć rozwojowych w gospodarstwach, np. leasing, inne mają znaczenie pośrednie sprzyjając akumulacji kapitału własnego, zabezpieczeniom kredytów itd. Podkreślić jednak należy, że powiązania gospodarstw rolnych z instytucjami finansowymi, poza korzystaniem z rachunku bankowego oraz obligatoryjnymi ubezpieczeniami, są bardzo słabe (tab. 8).

TABELA 8. STRUKTURA ROLNIKÓW WG KORZYSTANIA Z INNYCH - POZA KREDYTAMI ROLNYMI - USŁUG INSTYTUCJI FINANSOWYCH

Lp.	Wyszczególnienie	Odsetek rolników korzystających z usługi w:	
		banku	innej instytucji finansowej
1.	- rachunek rozliczeniowy (ROR)	96,2	-
2.	- r-k walutowy, inwestycyjny	1,5	-
3.	- lokaty pieniężne	16,3	0,7
4.	- fundusz inwestycyjny	2,2	1,6
5.	- dobrowolne ubezpieczenia osobowe	2,3	13,5
6.	- dobrowolne ubezpieczenia majątkowe	-	19,5
7.	- kredyt w rachunku bieżącym	11,9	-
8.	- kredyty hipoteczne	1,9	-
9.	- kredyty konsumenckie i pożyczki pieniężne	4,8	3,3
10.	- operacje czekowe i wekslowe	3,2	-
11.	- leasing	0,5	0,5
12.	- poręczenia i gwarancje kredytowe	0,4	0,2
13.	- doradztwo finansowo-inwestycyjnego	3,5	2,0
14.	- kredyty hipoteczne	1,9	-
15.	- inne	2,6	0,9

Źródło: badania ankietowe.

Z dobrowolnych ubezpieczeń majątkowych korzystało niespełna 20% rolników (tab. 8), zaś dobrowolnych ubezpieczeń osobowych nieco ponad 15%. Bardzo niewielu rolników korzystało z leasingu (1%). Bez wątpienia ta forma finansowania gospodarstw, popularna w innych sektorach gospodarki, wymaga w rolnictwie większego spopularyzowania wśród rolników. A. Grzelak, jako przyczynę tak małego wykorzystania leasingu przez rolników, wskazuje na ich niską świadomość w zakresie możliwości stosowania tego instrumentu finansowania działalności inwestycyjnej⁹. Jej niewielkie znaczenie może także wskazywać na brak interesującej oferty w tym zakresie kierowanej do rolników.

Podsumowanie

Rozwój rolnictwa, będzie uzależniony od umiejętności pokonywania ograniczeń kapitałowych oraz od efektywnego funkcjonowania profesjonalnych instytucji pośrednictwa finansowego.

W warunkach członkostwa Polski w UE rynki i instytucje finansowe powinny odgrywać coraz większą rolę w stymulowaniu i dynamizowaniu wzrostu i rozwoju ekonomicznego w tym sektorze. Jednocześnie rolnictwo będzie wciąż zależne od banków w zakresie pozyskania kapitału obcego, ze względu na:

- brak możliwości uzyskania kapitału udziałowego,
- ograniczone wykorzystanie w rolnictwie kredytu handlowego (słaba pozycja przetargowa rolników na rynku, brak kooperacji i integracji poziomej),
- ograniczone możliwości finansowania ze strony nierolniczych ogniw agrobiznesu (słaba integracja pionowa, słabe wykorzystywanie takich instrumentów)¹⁰.

Przeprowadzone badania empiryczne potwierdzają takie tezy. Wśród powiązań gospodarstw rolnych z instytucjami finansowymi banki odgrywają zdecydowanie wiodącą rolę.

Znaczenie tych instytucji dla przekształceń rolnictwa wynika nie tylko z oferowania kredytu dla rolników, ale poprzez otwarcie dostępu do tego źródła finansowania, otwarcie także możliwości efektywnego wykorzystania funduszy unijnych przez rolników. Dotyczy to w szczególności funduszy przeznaczonych na finansowanie modernizacji gospodarstw rolnych. W przypadku takich programów, ponad 60% rolników sięgając po środki unijne wspiera się także kredytami bankowymi. Jednocześnie banki pełnią w tym przypadku rolę instytucji selekcyjnych dobre projekty, monitorujących i dyscyplinujących klientów, a także doradzających im w podejmowaniu decyzji gospodarczych i finansowych.

⁹ Grzelak A., Finansowanie zewnętrzne gospodarstw rolnych, *Wiś i Rolnictwo*, nr 4 (129)/2005, s. 122.

¹⁰ Kulawik J., Integracja polskiego rolnictwa z Unią Europejską, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2/2003, s. 8-24.

Kluczową kwestią w aspekcie stymulowania przekształceń rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw jest wzmocnienie powiązań gospodarstw rolnych z rynkiem finansowym i tym samym instytucjami finansowymi. Rolnicy wskazując na instytucje, które mogłyby pomóc im w przekształceniach i rozwoju gospodarstwa obok doradztwa rolniczego (52,1% respondentów) wymieniają na czołowym miejscu banki (23% rolników) a dalej ARiMR (20,9%) oraz samorząd terytorialny (13,2%). Wśród wskazań pojawiają się także inne instytucje finansowe (1,5%). W aspekcie przekształceń gospodarstw, obok pomocy finansowej z funduszy unijnych oraz pomocy doradczej i szkoleń, rolnicy dostrzegają kluczowe znaczenie kredytów bankowych. Oczekują w tym względzie dostępnych kredytów, uzyskiwanych na dogodnych warunkach (oprocentowanie, warunki spłaty itp.). Należy jednak podkreślić, że z formalnego rynku kredytowego korzysta w badanym regionie zaledwie niespełna 20% rolników, zaś chęć korzystania z kredytów w przyszłości formułuje niewiele większy odsetek. Należy zatem sądzić, że jest to ta grupa rolników, która wykazuje potrzebę rozwoju i jest skłonna korzystać w tym zakresie z kredytów oraz innych usług finansowych świadczonych przez banki i inne instytucje finansowe. Instytucje te, winny zatem kierować ofertę szczególnie to tej grupy rolników.

Pozostaje także otwarte pytanie, na ile banki i inni pośrednicy finansowi będą zainteresowani finansowaniem rolnictwa. Wydaje się, że wobec silnej konkurencji w innych segmentach rynku kredytowego, rolnictwo staje się coraz bardziej atrakcyjnym obszarem działalności finansowej. Dotyczy to także rolnictwa rozdrobnionego, w którego strukturze pojawiają się gospodarstwa silne ekonomicznie i zorientowane na rozwój.

Literatura

1. Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D., Rola lokalnych instytucji w przekształceniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.
2. Grzelak A., Finansowanie zewnętrzne gospodarstw rolnych, *Wieś i Rolnictwo*, nr 4 (129)/2005, s. 116-123.
3. Kata R., Koncepcja relationship banking w działaniu banków spółdzielczych na rynku finansowym, *OPTIMUM - Studia Ekonomiczne*, nr 2 (38)/2008, s. 113-124.
4. Kulawik J., Finanse i kredytowanie rolnictwa w 2007 r., *Bank i Rolnictwo*, nr 5/2008, s. 6-9.
5. Kulawik J., Integracja polskiego rolnictwa z Unią Europejską, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2/2003, s. 8-24.
6. Tomczak F., Od rolnictwa do agrobiznesu. **Transformacja** gospodarki rolno-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, SGH, Warszawa 2004.
7. Woś A., Instrumenty restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych, IERiGŻ, Warszawa 1999.

Summary

Currently, modern agriculture is competitive and strength connected with the institutions, in which significant place have financial institutions, especially banks. The main condition of competitiveness increase and economic strength of agricultural farms is approach to external capital. It concern especially the small scale agriculture that can not finance which ones transformation. In this case was made an analysis on the base of questionnaire investigation according to meaning of financial institutions in supporting of transformation in agricultural farms. The investigation was made in south-east Poland. The role of financial institutions is considered to farmers support of bank credits access and also European Union funds for modernization of agricultural farms.

Informacje o autorze

dr inż. Ryszard Kata
Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Ekonomii
ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
e-mail: rdkata@univ.rzeszow.pl